

MİRZÂDE İŞKÎ KÜLLİYATINDA OSMANLI - TÜRK MÜLAHAZALARI

NEZAHAT BAŞÇI¹

ÖZET

İran Meşrutiyet Edebiyatının önemli şairlerinden Mirzade İşkî yazdığı şiir, makale ve tiyatro-opera metinlerinin birçok yerinde Osmanlı, Bab-ı Âli, İstanbul ve Türklerden söz etmektedir. I. Dünya Savaşı günlerinde İstanbul'da yaşamış, Osmanlı düşüncesinden etkilendiği kadar Jön Türklerin kimi düşünce ve iddialarını da eleştirmiş olan Şair, Yazar ve Journalist İşkî, dönemin İran entelijansiyasının Osmanlı'ya bakışını en iyi yansıtan isimlerin başında gelir. İran Meşrutiyet Edebiyatının vatanperest-milli edebiyat şairleri ile birlikte anılan İşkî'nin şiirlerinde, Osmanlılar, dönemin siyasal, kültürel ve edebi konjoktürüne uygun betimlenmiştir. Bu durum her ne kadar özde İşkî ile alakalı olsa da diğer İranlı vatan şairlerinin fikir dünyasından da izler taşımaktadır. İstanbul'da yaşadığı dönemde Ali Nihad Tarlan, Hüseyin Daniş Pedram ve Rıza Tevfik gibi aydınlarla tanışan ve Tevfik Fikret'in yenilikçi tarzından etkilendiği gözlenen İşkî, şiirlerinde yeri gelmiş Batı karşısında Osmanlı-İran birlikteliğinden söz etmiş, yeri gelmiş Turancılara en ağır şekilde cevap vermiş ve Osmanlı ile müzakere masasına oturan İran'ın resmi heyetini ihanet ile suçlamıştır. Bu makalede kısa ömrüne pek çok şey sığdırmış İşkî'nin Osmanlı-Türk algılayışını şiir örnekleri ile birlikte sunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mirzâde İşkî, Osmanlı, Meşrutiyet, Türkler, Mülahazalar

ABSTRACT

In many parts in his poetry, articles, play and opera writings Mirzadeh Eshghi, one of the most significant poets of Iranian Constitutionalism era, talks of the Ottoman, Bab-i Ali, Istanbul and Turks. He lived in Istanbul during First World War. Eshghi, as a poet and journalist at the same time, was influenced by ottoman idea and criticized the Young Turks on some their assertions and ideas. In this sense, he was one the major personalities that reflect the Iranian intellectual upheld view of the Ottoman. Eshghi, is considered as a patriotic poet of Iranian Constitutionalism period. Ottoman empire got portrayed true to the political, cultural and literary conjunctural of the time in his poetry. Although, this could be said to be particle to Eshghi, we

¹ Yrd. Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

can see the same trace in other patriotic Iranian poets of the time. He met Turkish intellectuals such as Ali Nihad Tarlan, Huseyin Danis Pedram and Riza Tevfik. We can infer that he was influenced by Tevfik Fikret's reformist ideas, yet he would still talk in favour of Ottoman-Iranian alliance against the West, or answer Turanists very harshly on occasion, or accuse the Iranian committee of treachery for negotiating with Ottomans. Eshghi, had a short but accomplished life. In this article, we will try to present Eshghi's perception of the Ottoman Empire and Turks by referring to his poetry.

Keywords: Mirzadeh Eshghi, Ottoman, Constitutionalism, Turks, Trends

GİRİŞ

Milli devletler XVIII ve XIX yüzyılda Fransız Devriminden sonra ortaya çıkmışlardır. Türkiye için bu durum Osmanlı Devletinde XIX yüzyılda başlamıştır. İran içinse aynı yıllara denk gelen Kaçarlar döneminden itibaren söz konusu olmuştur. Modern anlamda edebiyatın uluslaştırılması da yine aynı dönemlerde gündeme gelmiştir. Sözkonusu dönemde Osmanlı-İran ilişkileri siyasetin gölgesinde ilerlerken edebiyatın iz düşümü de iki ülkede kendini fazlaca hissettirmiştir. Özellikle Meşrutiyet edebiyatında Osmanlı-İran ilişkilerinin ulus devlet temelli ilişkilerini görebiliyoruz. İranlı kimi düşünür, şair ve edebiyatçıların “*Aydınlanma Çağı*” adını verdikleri sözkonusu döneme ve bu dönemdeki iki ülke ilişkilerinde edebiyatın rolüne, ülkemizde gereği şekilde teveccüh gösterilmemiştir. Oysa modern anlamda iki ülke arasındaki bugün bile etkisini sürdüren bir takım sosyal ve siyasal algıların mezkûr dönemde oluş[turul]muş edebi fikriyattan kaynaklandığı söylenebilir. Zira sözkonusu dönemde iki ülkede de edebiyattaki ana temalar ortak şekilde; *batılılaşma*, *yenilikçilik*, *özgürlük* ve buna paralel olarak gelişen *nasyonalizm* ve *ulusal değer* arayışlarıdır. Bu bağlamda yüzünü Batıya dönmüş İran entelijansiyasının ilk durağı ise coğrafik ve kültürel sebeplerden ötürü Osmanlı’dır. Osmanlı ve Bab-ı Ali, Meşrutiyet dönemlerinde özellikle özgürlük taraftarı pek çok İranlı’ya ev sahipliği yapmış, çeşitli siyasi ve edebi gruplar İstanbul ve Avrupa’da faaliyet göstermişlerdir.¹

¹ Geniş bilgi için bkz: Efsar, İreç *Mobarize ba Mohammed Ali Şah, Esnadi ez Faaliyetha-yi Azadikhahan –e İran der Ürupa ve İstanbul*. Mecmu-e Ferheng-i İran Zemin, 1359, Tahran. Aynı şekilde bkz. Dovletabadi, Yahya, *Hayat-e Yahya*, c.III İntişarat-e Attar, 1361, Tahran

Osmanlıdaki İranlılar özgürlük ve meşrutiyet arayışındayken Jön Türklerle de çok sıkı ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu sıkı ilişkilere Yahya Dovletabâdi'nin aşağıdaki şiirini örnek gösterilebiliriz;

اول حریت عثمانی، غیرت ملت مر
آن ربانی

Önce Osmanlı hürriyeti [oldu], Milletın ruhani gayreti [ile oldu]

سال تاریخ رقم زد یحیی، که اول حریت
عثمانی¹

Tarih senesini yazdı Yâhya, Ki önce Osmanlı hürriyeti [oldu]
Meşrutiyet döneminde Osmanlı topraklarına ayak basan özgürlükçü ve yenilikçi İranlı şairlerden biri de Mirzâde İşkî'dir. İşkî'nin siyasi olarak Osmanlıya bakışı pragmatist bir bakışı ifade eder. Zira İşkî'de diğer İranlı entelektüeller gibi İngilizler ve Ruslar arasında St. Petersburg'da imzalanan ve İran'ın iki nüfuz alanına taksim edilmesini öngören 1907 anlaşması sebebiyle, Müttefik Kuvvetlere kırgındır ve 1914-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerine yakın durmuştur.² Ancak sonraki yıllarda özellikle Osmanlıda Pan İslamizm'den Pan Turanizm'e geçişin tartışıldığı ve Enver Paşa'nın "*Doğu Politikalarının*" gündeme geldiği günlerde ise Osmanlı karşıtlığı kendini siyasi arenada olduğu gibi İran edebiyat ve şiirinde de göstermiştir.³ İran Meşrutiyet döneminin katı nasyonalist edebiyatçılardan ve şairlerden birisi de Mirzâde İşkî'dir. İşkî'nin özellikle Türk Milliyetçiliği ve Turancılık fikriyatı etrafında İran veya İranî değerlerle ilgili görüş beyan etmiş kimi Türk düşünürlerine şiir ile verdiği cevaplar, iki ülke edebiyatındaki münazaralara güzel bir örnek teşkil etmekle birlikte, tarihten günümüze gelen edebi rekabetin estetik birer yansıması olarak da değerlendirilebilir.

¹ Dovletabadi bu şiiri ikinci Meşrutiyetin Osmanlı'da başarıya ulaşmasına binaen söylemiştir. Başçı, Veysel, *Hajv ü Nazireguyihaye Siyasi-İctima-î Beyn-i İrân ü Osmanî Der Dovreye Meşrute*, s.111 Tahran Ün. Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2014, Tahran

² Sasani, Han Melik, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s.21, çeviren; Hakkı Uygur, Klasik, 2006, İstanbul

³ Geniş bilgi için bkz: Atabeki, Toreç, *İrân ve Ceng-i Cihan-î Evvel*, s.149-166, Neşr-e Mahi, 1389, Tahran

I. Mirzâde İşkî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği

Seyit Muhammet Rıza Mirzâde İşkî 1312 hk/1893 yılında İran'ın Hemadân şehrinde dünyaya geldi. Babası Ebu'l-Kâsım-i Kürdistânî'dir. İlk eğitimine doğduğu şehirde başlayan İşkî, yedi yaşından sonra 'Ülfet' ve 'Alliance' okullarında okumaya başladı. ¹ Ancak bu okulların Hamedân mı yoksa başka şehirde mi olduğuna dair değişik rivayetler vardır. ²

Farklı kaynaklarda Alliance okulunda okurken Fransız bir tüccarın yanında tercüman olarak çalıştığı yazılmışsa da Fransızcadan herhangi bir çevirisi veya yazılı eseri yoktur. ³ On yedi yaşında resmi eğitimini tamamladıktan sonra sosyal ve siyasal konularla ilgilenmeye başladı. 20 yaşlarında iken memleketi Hemadân'a döndü ve burada *Nâme-i İşkî* adlı ilk gazetesini çıkardı. Bu gazetenin ilk sayısında, en ünlü şiirlerinden "*Harname*" ve "*Har to Har*"⁴ adlı ilk politik şiirlerini yayınladı. ⁵ Bu şiirleri özellikle İran'ı kendi aralarında pay etmek isteyen İngiliz ve Rus işgalcilerine ve yerli işbirlikçilerine karşı yazmıştır. ⁶ 1900'lü yılların ilk çeyreğindeki Osmanlı-Alman İttifakı, İran'daki iç karışıklıklar sebebiyle ülkeyi terk etmek isteyen İranlı bağımsızlık yanlıları için Osmanlı'yı güvenli bir liman haline getirmişti. ⁷ Bu yüzden İşkî de bazı siyasetçilerle birlikte Bicard, Kürdistan ve Kermanshah'a oradan da İranlı hürriyet taraftarlarının merkezi sayılan İstanbul'a geldi. ⁸ İstanbul'a gelişini "*Berg-i Bad Borde*"

¹ Aryenpûr, Yahyâ, *Ez Sabâ tâ Nîmâ, Târîh-i 150 Sâl-i Edeb-i Fârsî*, c. II, s. 361. İntişarat-e Zovvar, 1372, Tahran

² Kaid, Muhammed, *Mirzâde İşkî*, s.35 İntişarat-e Terhe No, 1377, Tahran

³ Kaid, Muhammed, *a.g.e.*, s.35.

⁴ *Har to Har*, Harc-ü Merc tabirinin halk dilinde söylenişidir. İsteyenin istediğini yaptığı, kafasına buyruk davrandığı anlarda söylenir. *Ferheng-i Lugate Amiyane*, Cemalzade, Seyid Muhammet Ali, Muhammed Cafer Mehçub, İntişarate Suhen, 1382, Tahran. Türkçe'ye *Ringo'nun Ahır* şeklinde de çevrilebilir.

⁵ Kaid, Muhammed, *a.g.e.*, s.66. İşkî ilk şiirini 14 yaşında yazmış 20 yaşlarında da yayınlamıştır.

⁶ Kaid, Muhammed, *a.g.e.*, s.67

⁷ Sasani, Han Melik, *a.g.e.* s.20-26

⁸ Bu yolculukta Osmanlı Şehbenderi ile bazı Alman Subaylarının kendilerine eşlik ettiği yazılıdır. Bkz: Kaid, Muhammed, *a.g.e.*, s.68

[Rüzgâra Savrulan Yaprak] adlı şiirindeki şu beyitlerle ifade etmiştir;

پس از سیر عراق و روسیه، افکندهش در اینجا
دیوار کنستانتین

Irak ve Rusya'yı gezdikten sonra attı buraya, [felek]

Diyar-ı Konstantine,

من و آن برگ، رخ زردی از این ماجرا
چه رنگ هجرت است این!

Beni ve o yüzü sararmış yaprağı, Ki hicretin rengidir bu
Muşîr Selimî'nin, Mîrzâde İşkî'nin “Osmanlı taraftarı” olarak İstanbul'a gittiği yönündeki iddiası İşkî'nin Osmanlı hayranı oluşundan değil bilakis yukarıda da belirttiğimiz politik sebeplerden ötürüdür.² İstanbul'a ilk geldiği günlerde maddi sıkıntılar çektiği, hatta Taksimdeki banklarda yatıp kalktığı, daha sonra İran Sefaret'inin de imkânları ile durumunun iyileştiği vb... bilgileri dönemin İran Sefaretinde görevli General Muazzem'ül-saltene Devlet, hatıralarının “*Ben ve İşkî*” adlı bölümünde etraflıca anlatır.³ İstanbul'dayken siyasi ve edebi faaliyetlerinin yanı sıra Bab-ı Âli Darülfünûn'un Felsefe ve Sosyal İlimler Bölümündeki dersleri takip ettiği söylene de şiir veya yazılarında sözkonusu derslere katıldığına dair kendisinin herhangi bir ifadesi mevcut değildir.⁴ İstanbul'da bulunduğu yıllarda entelektüel çevreyle yakın ilişkiler kurmuş, özellikle Hüseyin Daniş Pedram ile yakın dostluğu olmuştur. İstanbul'da kaleme aldığı *Novrûzî-nâme*'nin⁵ başındaki “*Reviş-i Tâze-i Men*

¹ Muşîr Selimî, Ali Ekber, *Kolliyat-e Mosavver Mirzâde İşkî*, s.308. İntişarat-e Emir Kebir, 1350, Tahran

² Bkz. Muşîr Selimî, a.g.e s.

³ Muşîr Selimî, a.g.e, s. 27-29

⁴ Kaid, Muhammed, a.g.e, s.43

⁵ İşkî'nin İstanbul'dan ve İstanbul'un “*Moda*” “*Kızıltoprak*” gibi semtleri ile “*Kız Kulesi*” gibi çeşitli güzelliklerinden söz ettiği tekib-i bentlerinden oluşur. Bkz. Turgut, Kadir, *Farsça Şiirlerde İstanbul ve Mirzade İşkî'nin İstanbul'u Anlatan Şiirleri*, İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası sayı XIX (2011-2) s.103-118. *Nevroziname*'nin dışında külliyyatının farklı yerlerinde “*Üsküdar*” “*Boğaz*” [Bosfor] gibi İstanbul'a ait farklı ve özel yer adları da geçmektedir. Örneğin İstanbul'da ikamet eden İranlı din adamlarından Şeyh Memakâni'yi hicv ederken onun *Üsküdar*'da satın aldığı yazlığının haksız kazanç sayesinde olduğunu dillendirmiştir. Bkz. Muşîr Selimî, a.g.e. s. 436. Aynı şekilde “*Berg Bad Borde*” [Rüzgâra Savrulan Yaprak] adlı şiirinin ilk mısralarında da Boğaz'dan ve rüzgârlı bir boğaz gününün eşsiz güzelliğinden bahseder. Bkz; Muşîr Selimî, a.g.e, s. 308

der Nigâriş” [Yazıda Yeni Tarzım] isimli mukaddimesinde; “*Konservatuardaki tutucu edebiyatçılar tarafından maruz kaldığım eleştirilerinin aksine bu şiiri neşretmeye karar verdim, ola ki bu yeni tarzı destekleyen yegâne dostum Hüseyin Daniş’e bir övgüm olur*”¹ diyerek kendisine teşekkürlerini bildirmiştir. Ayrıca Ali Nihad Tarlan ise kendisiyle yakın arkadaş olduğunu ve düşüncelerini bizzat ağzından duyduğunu yazmıştır.²

Mîrzâde İşkî İstanbul’da tahminen üç yıl kaldıktan sonra 1336/1918 ya da 1337/1919 yılının başlarında tekrar memleketi Hamedân’a dönmüştür. Bir süre Hamedân’da kaldıktan sonra Tahran’a geçerek bazı yazarlarla birlikte Sosyalist Parti ile Meclis Azınlıklar Komisyonu ve diğer özgürlükçülerin siyasi mücadelesine destek vermiştir.³ Bu yıllarda yazdığı yazı ve şiirlerle İran yönetimini özellikle de dönemin Başbakanı Vûsuk-uddovle’yi eleştirmiş, 1919 yılında İran ve İngiltere arasında yapılan anlaşmayı “*İran’in Satış Sözleşmesi*” olarak adlandırarak bu yönde eleştirel şiirler kaleme almıştır.⁴ Sivri eleştirileri tutuklanmasına neden olmuş, kısa bir süre tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılmış ve 1339/1920 yılında Tahran’da ***Karn-i Bistom [20.yüzyıl]*** adıyla siyasi bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Toplam on yedi sayı yayınlanan gazetede İşkî, muhalif siyasi düşünceleri ifade eden yazı ve şiirlerin yanında karikatürler de kullanmıştır.

Gazetede yayınladığı makalelerinin birinde İngiliz Politikalarının Osmanlı ile İran’ın arasını açmaya yönelik olduğunu belirterek; Osmanlı *Teşkilat-ı Mahsusa* mensubu *Ruşeni Bey*’in⁵ dönemin Başbakanı Kavvam-ül-saltane tarafından tutuklanması için verdiği talimatı eleştirmiştir.⁶ Ancak bu eleştirisi Batı karşısında Doğu birlikteliğini savunmasından kaynaklanmaktadır. Zira İşkî sıkı bir sömürgecilik ve

¹ Muşîr Selimî, *a.g.e.*, s. 262

² Tarlan, Ali Nihad, *Çağdaş İran Şiiri*, s.18, CHP Yayını, Nadir Kitap, 1938

³ Aryenpür, Yahyâ, *a.g.e.* c. II, s. 361.

⁴ Aryenpür, Yahya, *a.g.e.* c.II. s.361-362

⁵ Hasan Ruşeni Barkın. Ruşeni Bey’in İran Serüveni ve İran’la ilgili düşünceleri için bkz: Başçı, Veyssel, *Hajv û Nazireguyihaye Siyasi-İctimai Beyn-i İran û Osmanî Der Dovreye Meşrute*, s.246-250 Tahran Ün. Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2014, Tahran. Aynı şekilde bkz. Beyat, Kave, *Pantürkizm ve İran*, s. 31-45, 157-165

⁶ Muşîr Selimî, *a.g.e.*, s. 165

emperyalizm karşıtıdır ve Batılılar aleyhine Doğuluların birlik olmasından yanadır. Bu yöndeki düşüncelerini aşağıdaki beyit açık şekilde ifade eder. Doğu toplumlarına şöyle seslenir Işkî;

ای گروه پاک مشرق، هند و ایران و ترک و چین
بر سر مشرق زمین شد جنگ در مغرب زمین

*Ey Doğu'nun temiz halkları, Hint, İran, Türk ve Çin,
Doğu üzerine Batı'da savaşlar veriliyor*

در اروپا، آسیا را لقمه ای
پنـداشتند

هر یک اندر خوردنش، چنگالها برداشتن¹
*Avrupa'da Asya'yı bir lokma gördüler,
Yemek için her biri çatalara sarılıyor*

Işkî, 1302 hk/1923 yılında Rızahan'ın Ahmed Şah-ı Kaçar tarafından Başbakan olarak atanmasından sonra onun [Rızahan'ın] ülke dengelerini değiştirecek şekilde **Cumhuriyet Talebi** [Cumhur-î hahî]² girişimlerine önceleri destek vermişse de sonraları bunun bir Batı aldatmacası olduğunu ileri sürerek muhalefet etmiştir.³Cumhuriyet sisteminin Osmanlı ve İran için İngilizler tarafından kurulmuş bir tuzak olduğunu belirterek Cumhuriyet değerlerini **Cumhuriname** adlı şiir ve yazılarıyla ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁴Cumhuriyet sistemine yönelttiği ağır eleştiri yazılarını, şiir ve karikatürleri yayınlamayı sürdürmesi ve bu şiirlerinde halkı özellikle İngiliz Emperyalizmine karşı silahlı mücadeleye davet ve teşvik etmesi⁵ neticesinde 30 Zilkade 1342 [3 Temmuz 1924] tarihinde 31 yaşındayken evinde kimliği belirsiz kişilerce kurşunlanarak siyasi bir cinayete kurban gitmiştir.⁶

Işkî'nin şiirlerinde göze çarpan ilk özellik, sosyo-politik eleştiri ve hicivlerle dolu olmasıdır. Bu nedenle dili ve bazen de üslubu edebi açıdan basit kalmakta, bu yönüyle de edebiyatçılar tarafından zaman zaman eleştirilmektedir.⁷Bununla birlikte

¹ Muşîr Selimî, *a.g.e.*, s. 240

² Atabeki, Toreç, *Teceddüd-i Amirane*, s.13. İntişarat-e Koknus, 1385, Tahrân.

³ Aryenpûr, Yahya, *a.g.e.* c.II. s.363

⁴ Kaid, Muhammed, *a.g.e.*, s.217-218

⁵ Aryenpûr, Yahyâ, *a.g.e.* c. II, s. 366

⁶ Kaid, Muhammed, *a.g.e.*, s.336

⁷ Aryenpûr, Yahyâ, *a.g.e.* c. II, s. 366

edebiyatta yenileşmenin öncülerinden kabul edilir. Her ne kadar Fars Şiirinde yeniliğin öncüsü Nima Yuşiç kabul edilse de Yuşiç'e göre Modern Fars Şiirinde yeniliğin asıl öncüsü Işki'dir.¹

Işki'nin yeniliğe bakışı felsefi hayat tarzını da ihata edecek ölçüde radikaldir. Işki'ye göre sadece edebiyat değil düşünce dahil, “*kainatta varolan her şey, cansızlar bile, her an bir değişim ve dönüşüm içerisindedir.*”² Onun bu felsefik dünya görüşü kısa hayatında çeşitli fikriyatı tecrübe etmesine sebebiyet verdiği gibi nevi şahsına münhasır kimi edebi ve felsefi durumlarını, aynı şekilde şiirde bireyseliğini de ortaya çıkarmıştır.

Işki şiirlerinde geleneksel kalıpları kullanmakla birlikte değişiklikler de yapmıştır. Ayrıca kafiye yazıya değil sese göre dizilmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Şiirdeki bu yenilik düşüncesine Türk şairlerinin tesir ettiği iddia edilmektedir. Özellikle kafiyelerin yazı yerine sese göre dizilmesi fikrinin Tefik Fikret'in bu yöndeki düşüncesinden ve şiirlerindeki uygulamasından esinlendiği belirtilmiştir.³

Işki Fars edebiyatında ilk manzum operayı yazan şair olarak da kabul edilir. İstanbul'da kaleme aldığı “*Restâhîz-i Şehrîyârân-i İran*” [İran Şahlarının Yeniden Doğuşu] adlı opera şiirinde İslam öncesi eski İran büyüklerini –Enuşirevan, Zerdüş, Daryuş, Hüsrev vb.- karakterize ederek onların dilinden yaşadığı döneme sosyal ve siyasal eleştiriler yöneltmektedir. Operanın müziğini

¹ Kaid, Muhammed, a.g.e, s.179, 183, 189. Aynı şekilde bkz; *Namehaye be Işki az Nima Yuşiç, a.g.e. s.327-331.*

² Acudani, Maşallah, *Ya Merg Ya Teceddüd*, s.134, Neşr-e Ehteran,1382, Tahran,

³ Aryenpûr, Yahyâ, a.g.e c.II, s. 368 Aryenpûr, Tefik Fikret'in *Ferda* adlı şiirinden aşağıdaki dördlüğü örnek vermiştir;

*Yükselmeli dokunmalı alın semalara
Doymaz beşer dedikleri kuş i'tilalara
Bir ufki itila açılır yükselir hayat
Yükselmeyen düşer ya terakki ya inhitat*

ise İstanbul'da izlediği *Leyla ile Mecnun*¹ adlı Türk Operasından iktibas ettiğini belirtmiştir.²

Işkı, teatral şiirlerinde yoğun olarak sosyal ve siyasal meselelerden bahsetmiş, görüş ve eleştirilerini açıkça dile getirmiştir. “*Kefen-i Siyâh*” [Siyah Kefen] adlı şiirinde kadın sorunlarına değinmiş, İran toplumunda kadının giydiği çarşafi siyah bir kefen ve kara bir zindana benzeterek bundan kurtulmaları gerektiğini ifade etmiştir. Sözkonusu şiirini “*kadın başında o kara kefeni tuttukça, İran halkının yarısı ölmüş demektir*” diye bitirmektedir.³

Işkı'nın en ünlü şiirlerinden biri de “*İdeâl-e Pir-i Merde Dehkâni*” [Feodal Yaşlı Adamın İdeali] diğer adıyla “*Se Tabloye Meryem*” [Meryem'in Üç Tablosu]⁴ isimli yine teatral eseridir. Işkı'nın trajedi-melodram kalıbındaki siyasi manifestosu olarak da kabul gören bu eserde üst sınıftan bir gencin baştan çıkardığı kızın yaşadığı problemler ve nihayetinde intihar edişi roman akışında anlatılıyor.⁵

II. Osmanlı Devlet Erkânı ve Türkleri Öven Şiirleri

Işkı, Sultan V. Mehmet Reşad'ın huzuruna iletilmek üzere İstanbul'da kaleme aldığı *Name-i Işk'i* adlı 22 beyitlik kasidesinin son beyitinde kendisini Unsuri'ye dolaylı olarak Sultan Reşad'ı da Mahmut Gaznevi'ye benzetmiştir. Zira Unsuri Klasik Fars Edebiyatında Mahmut Gaznevi'nin saray şairi olarak ün yapmış ve *Melik-ül Şu'era* lakabını almıştır. Şair'in kendine hitaben yazdığı bu kaside de baştan sona ye's ve ümitsizlik vardır. Kimilerine göre bu şiir Işkı'nın İstanbul'da ikamet ettiği günlerde çektiği zorluklardan şikâyetini dile getiriyor kimine göre de bu onun anarşist-nihilist düşüncelerine örnek teşkil ediyor.⁶ Kasidenin son iki beyti şu şekilde'dir;

¹ Azerbaycan Türklerinden *Üzeyir Hacıbeyov*'un 1900"lü yıllarda Fuzûlî'nin "*Leylâ ile Mecnûn*"unu bestelediği Doğunun ilk operasıdır.

² Kaid, Muhammed, a.g.e, s.43-Muşîr Selimî, a.g.e, s. 231-241

³Muşîr Selimî, a.g.e, s. 201-219

⁴Muşîr Selimî, a.g.e, s. 171-200

⁵ Kaid, Muhammed, a.g.e, s.193

⁶ Bkz: Kaid, Muhammed, “*Simay-i Necib-e Yek Anarşist*”, a.g.e. s 11-12.

بشر یک لکه ننگی است، اندر صفحه گیتی
سزد پاک ای زمین، زین دم بریده جانور گردی!
*İnsan, dünya sayfası üzerinde bir utanç lekesidir, öyleyse sana
yaraşan ey dünya bundan sonra o canlıdan arınıp
kurtulmandır!*

تو هم با «عنصوری» شک نیست از یک عنصوری
عشقی چرا او گرد زر گردید و تو گرد ضرر
گردی؟

*Ey İşkî şüphesiz sen de “Unsuri'nin” bir unsurusun, neden o
altınların etrafında dolandı da sen zararın etrafında
dolaniyorsun?*¹

Bu kasidesi dışında yukarıda sözünü ettiğimiz *Novrûz-î nâme*'nin “Osmanlı ve İran Padişahlarının Methini İçeren Nevruz Tebriği ve Nizâmu's-saltana Mafi'ye Övgü” başlıklı şiirinde ise İşkî, Osmanlı ve İran padişahlarının büyüklüğünden bahsedip onları övdükten sonra aynı şiir içinde yine yukarıda adı geçen Sürgünde İran Hükümeti başkanı Nizâmu's-saltana'nın şahsında İran'ın ve tüm İranlıların Nevruz bayramını tebrik ediyor. Terki-i bend içerisindeki bu şiirde diğer pek çok şiirinde olduğu gibi sevgiliye hitap eden² şiirin bazı kısımlarının tercümesi aşağıdaki şekildedir;

تبریک عید متضمن ستایش اعلیحضرتان پادشاه
عثمانی و ایران

خلدالله ملکها و مدح نظام السلطنة مافی

*Allah mülklerini daim eylesin, Osmanlı ve İran Padişahlarının
methine zamin olan bayram tebriği ve Nizâmu's-saltana Mafi'
ye övgü*

...
نگارا ! اولین گامی که بردارم، بهر
راهم :

Ey Sevgili! Yolumda atacağım ilk adım[la];

¹ Beyitte istifham sanatı vardır. Aynı şekilde iki “Unsuri” arasında cinas yapılmıştır.

² İşkî İstanbul'da yazdığı şiirlerin hemen hemen hepsinde bir sevgiliye hitap ediyor. Gerek İstanbul'u anlatan şiirlerinde gerekse İstanbul da kaleme aldığı kaside, gazel ve değişik kalıplarda ki şiir türlerinde hatta ileriki sayfalarda da göreceğimiz üzere Türkleri yeren şiirlerinde dahi bir sevgiliye hitap ediyor. Sevgilinin Türklüğüne de aşırı derecede vurgu yapıyor. Bu da Şair'in İstanbul'da iken bir Türk sevgilisinin olabileceği ihtimalini akıllara getiriyor.

ترا گویم، ترا پویم، ترا جویم، ترا
خواهم

Seni söyliyecek, sana gelecek, seni arayacak, seni isteyeceğim
همین امروز هم مدح تو می بایست و آنگاهم
Bugün de seni anar ve seni yüceltirken;

ثنا شاهان ملک خویش و تو، در یک سخن با هم
Ülkemin ve ülkenin padişahlarını da beraber yücelteceğim,
یکی گو مدح من گوید که مداح دو درگـاهم
Bir mehdiye [içerisinde] iki sarayın meddahıyım ben
[diyeceğim]

غلام این دو درگه باد، دائم فتح و فیروزی
Fetih ve zafer daim bu iki sarayın hizmetkârı olsun!

...

تو در این شهر یار ما و این دو شهر یار
ما

*Sen bu şehirde bizim sevgilimiz, bu ikisi de [padişahlarımız
da], bizim sevgililerimiz*

خوشا بر شهر یار ما و در این شهر یار ما¹
*Ne mutlu bu sevgililerimize [padişahlarımıza] ki bu sevgili
şehirde [sevgililerimiz!]*

خوشا نوروزشان و روزشان خوش، در چنین روزی
Kutlu olsun Nevruzları, böyle bir günde, günleri kutlu olsun

...

نظام السلطنة، سر خط از این دو پادشه دارد
Nizamı's-saltana bu iki padişaktan alır gücünü

که ایشان مردو، مردانه سر از بهر گله دارد
Zira o iki padişah yiğitçe halklarını gözetirler...

Novrûz-î nâme' de geçen bir diğer şiirin başlığı da "*İran ve Türklerin Birliği ile Bu Birlik Gölgesinde İki Milletin Muzaffer Olacaklarına Dair*" şeklindedir. Bu şiirde Mîrzâde İşkî Türk ve İran halkları hakkında iyi dileklerini ifade etmektedir. *Talat* ve *Enver* Paşayı da andığı bu kısımda, iki milletin 'bir' olması gerektiği, aralarındaki muhabbetin artması icab ettiğini söylüyor. Buna delil olarak da Mesnevî'nin yeterli olacağını ifade ediyor ve şöyle devam ediyor; "*Yabancılar yüzünden dostluğumuzu*

¹ Beyitte "شهر یار ما" kelimesi dört kez tekrar edilmiştir. Kelimeler arasında cinas yapılarak *sevgili, padişah, İstanbul ve dostluk* anlamı verecek şekilde dört farklı anlam kastedilmiştir. Bir beyitte dört kelime arasında cinas yapabilmek şairin meani ve beyan yeteneğini göstermesi açısından da dikkate şayandır.

ytirmiştik, şimdi o sönen mumu tekrar yakmalıyız. Zira bizler aynı yolun yolcusuyuz, ikimiz de Kâbe'ye gidiyoruz.” Ardından şiirini şu duygu ve satırlarla bitiriyor: “Balla şekeri birbirine katarsak”, “iyi günde kötü günde birlikte olursak”, “Allah’ın yardımıyla dünyayı yeniden bir baştan bir başa ele geçiririz...”

سخن در اتحاد و یگانگی ایرانیان و ترکان و
بیروزی این دو ملت
در سایه اتحاد و یگانگی

*İran ve Türklerin Birliği ile Bu Birlik Gölgesinde İki Milletın
Muzaffer Olacaklarına Dair*

نگارینا! من آن خواهم که با توفیق
یزدانی

Ey Sevgili! Ben Allah’ın da yardımıyla;

همان مهري که مابین من و تو هست میدانی
Seninle aramızda olan sevginin bir benzeri
شود تولید بین ما هر ایرانی و
عثمانی

Her İranlı ile her Osmanlının arasında da olsun istiyorum!

همان روز است می بینم، تبه این شام ظلمانی
*Olursa bu sevgi işte o gün görürüz bu karanlık günlerin
geçtiğini*

ز ظل « طلعت » و « انور » فضای شرق نورانی
“Talat” ile “Enver”in gölgesiyle ile Doğu aydınlandı

همانگونه که تو با طلعت خود، عالم افروزی¹
Tıpkı kendi gölgenle Âlemi aydınlattığın gibi...

میان این دو قوم ، الفت مقام معنوی دارد
Bu iki millet arasında sevginin manevi bir anlamı vardır

دلیل منطق من، کتاب مثنوی دارد
Bu sözümün mantuki delili ise Mesnevi kitabıdır.

«چه خوش یادی، هنوز ایران زشاه غزنوی دارد»
İran’ın hala Şah-ı Gaznevi’yi² hatırlayışı ne de güzeldir!

بویژه همان که الفتمان، ز نو طرح نوی
دارد

Aramızda ki sevgi bilhassa tekrar hayata geçerse;

بتا بس سود این الفت، ز من از بشنوی دارد

¹ İki «طلعت» arasında cinas, ayrıca «ظل» ve «نورانی» kelimeleri arasında da tezat vardır.

² Gazneli Mahmut.

Ey sevgili benden duymuş ol ki bu sevginin faydası çok olacaktır

اگر چه تو زبان من، ندانی و نیاموزی!
Her ne kadar sen benim dilimi bilmiyor ve öğrenmiyorsan da!
چسان بدخواهان، آخر به هم زد آن بنائی را :
Düşmanlarımız aramızda ki o binayı yıktılar;
که در ما مثنوی بنهاد حیف آن صوت نائی را !
Mesnevi'nin [aramıza] inşa ettiği o binayı, lakin yazık oldu Ney'in nefesine!

«پی بیگانگان از دست دادیم آشنائی را»
Ecneblerin arkasından gitmekle, yitirdik yakınlığımızı, [birlikteliğimizi]

افول آن بنا آوردمان، این تنگنائی را
O binanın yıkılışı bizleri zorluğa düçar kıldı
کنون ظلمت به ما فهماند، قدر روشنائی را
Şimdiyse o karanlık günler bize aydınlığın kadrini hatırlatıyor,
سزد اکنون تو شمع مرده را، از نو بیفروزی
Şimdi icap eden, sönmüş mumu tekrar yakman olacaktır!

ز یک ره می رویم، از سوی بیت الحجر با هم
Kâbe'ye aynı yoldan birlikte gidiyoruz,
از این رو اندرین ره، هم‌رهیم و همسفر با هم
Bu yüzden bu yolda, aynı yolun yolcusu, yoldaşınız biz,
چرا زینرو نیامیزیم، چون شهد و شکر با هم
Neden balla şeker gibi birbiriyle karışmayalım!?

قرین یکدگر روز خوش و گاه خطر با هم
İyi günde kötü günde [birbirimize] yakın olursak;
فراگیریم باز از سر، جهان را سر بسر با هم
Dünyayı bir baştan bir başa tekrar fethedebiliriz.

بتوفیق خداوندی و با اقبال و فیروزی
Allah'ın yardımı ile kutlu talih, [kutlu] zaferler ile!
Novrûzi-nâme'de "Eski Dönemde İranlıların Nevruz Gelenek ve Görenekleri Beyanındadır" başlığını taşıyan şiirinde ise eski İran toplumu adetlerinden hamasi ve destansı bir şekilde bahsederken yine Türk olan Sevgili'ye seslenerek Nevruz bayramının Türklerin ve İranlıların ortak bayramı olduğunu belirtiyor ve Sevgiliye şöyle sesleniyor;

نگارنما! تو خود ترکی و دانی رسم ترکان
را

Ey Sevgili! Sen Türksün, bilirsin Türklerin âdetini

که نیز این عید نوروزی، بود عیدی هم آنان
را

Bu Nevruz Bayramı onlarında bayramı idi nitekim

سر انگشتی بزن: اوراق تاریخ نیاکان را
Şöyle bir çevir tarih sayfalarını,[bak]atalarına,
گرفتندی و در عیش و خوشی، آن روز ایشان را¹
Onlar da o günde eğlenmiş, bayram etmişlerdi...

III. Osmanlı ve Türkler Aleyhindeki Şiirleri

Işkî İstanbul'a gelmeden önce, **Ceng** [Savaş] veya diğer adıyla **"Muhacirlere Eleştiri ve Muhaciret Günlerinin Yaklaşması"**² adlı 112 beyitlik kaside tarzında uzun bir şiir yazmış ve bu şiirde özellikle İran'ı temsilen Osmanlı'ya gidecek heyetkileri³ hicvetmiştir. Sözkonusu şiirin başında şiiri neden yazdığını kendisi şu sözlerle ifade etmektedir: *"İngilizlerin Bağdat'ı alarak Hanekin yakınlarına ilerledikleri, Muhacirlerin, Kasrı Şirin'e doğru geri çekildiği ve Rus Birliklerinin arkadan Kerend⁴kapılarına dayandığı bir sırada Müderris, tüm Muhacirlerin İran'a dönmesi yönünde görüş bildirdi. Yani Ruslara teslim olmalarını istemişti. Bu arada kendisi, Nizam'us-saltana ve Seyyid Yakup dahil bazı kişilerle birlikte Osmanlı'ya gitmeye karar vermişti. Söylenenlere göre; Osmanlı'ya ve İstanbul'a giderek onlara Azerbaycan'ın İran'dan ayrıldığını ve bu sebeple bölgenin Osmanlılar tarafından tasarruf edilmesi gerektiğini, zira bölge halkının Türkçe konuştuğunu söyleyecek*

¹ Muşîr Selimî, a.g.e, s.269

² Kaid, Muhammed, a.g.e, s.37

³ Sözkonusu Heyette; Geçici Devlet Reisi ve Savaş Nazırı, Nizam'ul Saltana Mafî, Adalet Nazırı ve Milli Meclis Azınlıklar Komisyonu Reisi Ayetullah Seyyid Hasan Müderris, Ticaret Nazırı Emanullah Erdalan, Maliye Nazırı Muhammed Ali Ferzin, İçişleri Nazırı Edib'ul Saltana Hüseyin Semîî, Dışişleri Nezaret Vekili Nizam'ul Saltana'nın oğlu Mafî, Posta ve Telgraf Nazırı Kasım Sur'î İsrâfil, Erbab Keyhosro ve sonraki dönemlerde Milli Mecliste Fars Eyaleti Vekilliği yapmış Seyid Yakup Envar vardır. Akili, Dr. Bakır, *Şerh-i Hal Rical Siyasi ve Nizami-î Muasır-e İran* c.III s.1376 Ayrıca bu heyetin Osmanlı ile münasebetleri için Han Melik Sasani, *"Kırmanşah'ta Alman askerlerinin azlığına mukabil Osmanlı askerlerinin sayısının fazla olması, Osmanlılardan para alınması(!) ayrıca bölgenin Irak sınırına yakın olması sebebiyle Nizam'ul Saltana başkanlığında Kırmanşah'ta kurulmuş geçici hükümetin ve sözkonusu heyetin Osmanlı hükümetine meylettiğini"* yazmıştır. Bkz: Sasani, Han Melik, a.g.e s.20-26

⁴ Kırmanşah'ın ilçesi.

(!!!) ve bu hususta Osmanlı ile el sıkışacaktı!” Kendi ifadesinden de anlaşılacağı üzere Işkı’yi burada tedirgin eden şey İran’ın bir parçasının Osmanlıya devredilmek istenmesidir.¹ Siyasi anlamda olay tahmin ettiği gibi gelişmemişse de duydukları Şair’in heyettekileri direkt ihanet ile suçlamasına yetmiştir. Bu arada kullandığı dil, uslup ve “Lira” gibi o dönemde Osmanlı parası olarak da bilinen kavramlarla heyettekileri hicvedişinin bunun açık göstergesidir. Kasidesinde ilk olarak dört bir yanda savaşların olduğunu ve İran’ın içinde bulunduğu savaş şartlarını en ince ayrıntısına kadar tasvir ediyor. Ardından bir grup seçkinin, kulis çalışmaları için ülke dışına [Türkiye’ye] gideceğinden söz ediyor. Böylesi bir ortamda ne Almanlara ne de bir başkasına[!] güven duyulamayacağını söylüyor. Aşağıda söz konusu kasidenden ilgili beyitler ve çevirileri şu şekildedir;

چکامه چنگ

Savaş Şiiri /Kasidesi

چنگ است چنگ، خاک اروپا نهفته است
در زیر یک صحیفه پُلُود گری

Savaş var, savaş, Avrupa Kitası bir döküm platosu altında duruyor,

ایتالی و فرانسه و روس و انگلیس
بلغار و ترک و ژرمن و اتریش و هنگری
*İtalya’ni, Fransız’ı, Rus’u İngiliz’i, Bulgar’ı Türk’ü Alman’ı
Avusturya’sı, Macar’ı...*

...

تنها «نظام السلطنه» را این اجازتست
با چند تن ز هیئت ملی و کشوری
...Sadece Nizam’us-saltana’nın Milli, Sivil bir heyet ile gidişine izni var,

تا آنکه بر ممالک ترکیه رو کنند
لیک این اجازه نیست همه بهر دیگری
Ta ki Türkiye’ye gitsinler, ancak böyle bir izin yok, burada amaç farklı

...

این زشت ماجرا چو بمن نیز شد بیان
گشتم ز فرط انسداده و افسوس بستی

¹Işkı bu şiirini İstanbul’a gelmeden önce kaleme almıştır zira kendisi de Geçici Hükümetin ilan edildiği Kirmanşah’tan, şiirinde hicvettiği heyet üyeleri ile birlikte yola çıkarak İstanbul’a gelmiştir. Bkz; Kaid, Muhammed, a.g.e, s.42, s. 443.

*Bu kötü olaydan haberdar olunca, üzüntüden, acıdan yataklara
düştim,*

کـــردم هزار ناله، کشیدم هزار آه
نفرین ببخت کـــردم و رسم مقدری

*Binlerce ah ettim, binlerce kez inledim, Kadere kazaya lanet
ettim,*

...

این حکم زور زاده شور «مدرس» است
به که بیش از این، ننماید مشاوری
*Bu yaşananlar Müderris'in zoru ve dayatması ile dir, hani şu
önceden Müşavir olmayan adamın,*

ایــــن عنصور کثیف لجوج سیاه فکر
ایــــن موذی مــــدرس علم مزوری

*Kara düşünceli, inatçı pislik herif, şu sahtekâr ilimleri yayan
Müderris kılığındaki zararlı herif,*

...

معلوم نیست بهر چه کرده مسافرت؟
بهر وطن نبوده، قسم به مهاجری!
*Neden gidiyor belli değil ama muhacirliğe ant olsun vatanın
yararına olmadığı kesin*

نه تنها او خراب، برون آمد از میان
و آنانکه کرده اند در این راه رهبری!

*Sadece o bozulmadı bu yolda ona yol gösterenlerden sadece
birisidir o*

دادند هر یک از دگری بهتر امتحان
در اجنبی پرستی و بیگانگی پروری!

*O zümrenin tamamı yabancı tapıcılığı ile ecnebi
yetiştiriciliğinde iyi bir sınav verdi!...*

صندوق های «لیره» جلو، دوش استران
واندر عقب مهاجر و انصار چرچری

*Lira sandıkları önde, merkeplerin üzerinde, arkada da otlanan
muhacir ve ensar*

...

«یعقوب» نام سید رسوای بد سگال
آنکس که ندیده ام، آدم به آن خری!
*Seyid Yakup adındaki rezil ve alçak adam ki ondan daha eşek
birini görmedim şu güne kadar*

یک مشت «لیره» دارد و بر کف گرفته است
با آن قیافه و پز منحوس شنردی

Elinde tuttuğu bir avuç Lira ile çirkef çirkef ona buna hava atıyor

.....
ایران نمی رود ز کف، این ملک جسته است
از چنگ فتنه های مغول و سکندری
...*İran kaybedilmeyecektir, bu ülke İskender'in de Moğol'un da fitnesini atlatmıştır,*

.....
چنگ این زمانه، هم چو قمار است غم مدار
هر چند باختی تو، در آخر همه بری
Günümüz savaşıları kumar gibidir, endişelenme sen, ne kadar kaybedersen de son da kazanırsın sen...

İşkî'yi İran Meşrutiyet döneminin diğer vatanperest şairlerinden ayıran en önemli özelliği ondaki nasyonalizm düşüncesinin katıksız oluşudur. Onun nasyonalizm anlayışında İslam'dan veya İran'ın resmi mezhebi Şii'likten eser yoktur. Dini değerlere neredeyse hiç değinmez. Bunun yerine şiirlerinde daha çok İslam öncesi döneme vurgu yapar. Ona göre "vatan, İslam öncesi Sasani İmparatorluğundaki görkemli misyonunu ifa ederse vatandır ve Sasani döneminde en ufak bir kötülük vuku bulmamıştır, o dönemde sadece övünülecek zafer, iktidar, adalet ve insaniyet vardır".² İşkî zaman zaman bu düşüncelerinde o kadar ileri gitmiştir ki bazen diğer halkları aşağılayacak derecede şoven şiirler kaleme almıştır. Örneğin İstanbul'daki kimi gazetelerde Zerdüşt'ün Türk olduğunu iddia eden Turancılara karşı yazdığı "Zerdüşt'ü Savunma" adlı şiirinde sözü edilen Milliyetçi-Turanist çevrelere cevap verirken; aslında Türkleri de aşağılamıştır.³ Gazel kalıbında toplam dokuz beyitlik bu şiirinde

¹ Muşîr Selimî, a.g.e, s.353-363

² Acudani, Maşallah, a.g.e. s.228

³ Muşîr Selimî, a.g.e, s.374

Meşrutiyet dönemi Türk Edebiyatında ilk olarak Samih Rifat, Zerdüşt'ün Türk olduğunu dönemin *Ati* gazetesinde iddia etmiş, hatta bu konuda Rıza Tevfik'le uzun süren bir polemığe girmiştir. *Ati* gazetesinde başlayan ardından *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuasına* taşınmış bu polemik, Türk Edebiyatında "Zerdüşt Münakaşası" olarak II Meşrutiyet döneminin en önemli kalem kavgalarından birisi olarak kabul edilir. Bkz. *Zerdüş Münakaşası Üzerine*, Uçman, Abdullah. *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, c. XXVIII, 1998 s. 511-530. Uçman'a göre; "Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş Pedram'la çok yakın dosttur, hatta Samih Rifat'a cevaben yazdığı kimi reddiyelerinde Pedram'ın Zerdüşt ile ilgili Farsça yazdığı yazılarından direkt alıntılar dahi yapmıştır. Samih Rifat ile arasında cereyan

Türk kızlarına seslenen Şair, *gönül çalmak ile Zerdüşt adını yağmalamak* arasında ironik bir bağlantı kurarak Türk kızlarının şahsında Türk Milliyetçilerine Zerdüşt'ü yağmalamaktan, daha açık bir ifadeyle onu kendinize mal etmekten vazgeçin demeye çalışıyor.

دفاع از زرتشت
Zerdüşt'ü Savunma

ای دختران ترک! خدا را، حیا کنید
باری در این معامله، شرم از خدا کنید!
Ey Türk kızları! Ne olur utanın biraz, az da olsa bu muamelede Allah'tan utanın

یا رخ نهان کنید که دل نـابـرید یا
بـا عاشقان دلشده کمتر جفا کنید
Ya yüzünüzü saklayın ki gönüller çalmayın, ya da gönlünü kapturanlara pek cefa etmeyin

یا وعده نادهدید که با ما وفا کنید
یا برقرار وعده خودتان وفا کنید
Ya vefa göstereceğiz diye vaatte bulunmayın, ya da vaad ettiniz mi vadenize vefa gösterin

یغما نموده اید دل و دین ما بلی
کی عادت قدیمی خود را رها کنید؟
Yağmaladınız gönlümüzü hem de dinimizi, evet, şu kadim âdetinizi ne zaman terk edeceksiniz?

ترک ختا همیشه به یغما بنام بود
یک چند هم رواست که ترک خطا کنید¹

etmiş sözkonusu münazarada İranlı Rızazâde Şafak gibi başka İranlılarında Rıza Teyfik'e yardımcı oldukları mektuplarından anlaşılmaktadır.” a.g.m. s. 515-519. Pedram ve Rızazade Şafak'ın da İşkî'nin İran asıllı yakın arkadaşları olduğu göz önünde bulundurulsa İşkî ile Rıza Teyfik'in de tanışıyor olmaları kuvvetle muhtemeldir. İkisi de aynı konu ile ilgili olarak kalem oynattığına göre İstanbul'da aynı entelektüel çevrede –Galata Müdavimleri mesela-bulunmuşlardır diye bir tahminde bulunabiliriz.

¹ Beyitin Farsçasında *Huta* ile *Hata* kelimeleri arasında cinas-ı lafz, *Huta* ile *Türk* kelimeleri arasında ise İham-ı tenasüp vardır. Klasik Fars Edebiyatında *Tork-i Huta* her ne kadar güzelliği sembolize etmişse de yağmalama eylemi ile birlikte veya yağmacı olarak da anılır. Örneğin Hafız-ı Şirazi'nin şu beytinde olduğu gibi;

آن ترک پری چهر که دوش از بر ما رفت
دید که از راه ختا رفت؟

Şah Nebat-ı Hafız, 82. Gazel, s.224, Dr. Haliki, M.Rıza Berziger.

*Huten Türkü yağmalıkla meşhurdur daima, az da olsa şu
hatanızdan vazgeçseniz [artık] ?*

جایی کشید کار ز یغما که این زمان
یغمای شت، پیمبر پیشین ما کنید؟

*Bu zamanda yağmalama işini bizim kâdim Peygamberimizi
hedef alacak kadar ileri mi götürdünüz?*

زرتشت دل نبود که آنرا توان ربود
حاشا قیاس دل، ز چه با انبیا کنید؟

*[Yalnız], Zerdüşst gönül değildir, çalın[a]maz! Gönül kıyas mı,
hâşâ! Enbiyalara ne yapacaksınız?*

زرتشت بردنی نبود، این طمع چه سود؟
تنها همان، به بردن دل اکتفا کنید!

*Zerdüşst çalınmaz, bu tamahkarlığın ne yararı olabilir?! Siz
gönül çalmakla yetinin sadece!*

امروز قصد بـردن پیغمبران کنید
فردا بعید نیست که قصد خدا کنید!

*Bugün Peygamber çalmaya niyetlendiyseniz, belli olmaz yarın
Allah'ı bile çalmaya niyetlenirsiniz!*

SONUÇ

Bu makale ile Mirzade İşkî'nin külliyatında muhteva açısından birbiriyle farklı iki Osmanlı ve Türk algılayışı olduğu görülmüştür. Bu da Şairin olaylara sosyal, siyasal ve kültürel yaklaşımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Şair, her ne kadar ideolojik olarak vatanperest bir şairse de pragmatist yaklaşımlar sergilemiş, konjektürel tutum almıştır. İşkî'nin Meşrutiyet Şiirine yenilik ve çağdaşlaşma anlamında pek çok şey kattığı görülmüş ancak genç yaşta ölmüş olması hasebiyle Fars Şiirine istenilen etkiyi yapamadığının da farklı edebiyat çevrelerince dile getirildiği anlaşılmıştır. Aynı şekilde yine bu makale ile I. Dünya Savaşı'nın başlamasından, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne kadar geçen süre içerisinde, bölgede ve özellikle de Osmanlı- İran arasında yaşanmış pek çok sosyal ve siyasal olayın, meşrutiyet dönemi İran edebiyat ve şiirine yansıdığı görülmüştür. Bu sebeple İran Meşrutiyet edebiyatının ülkemizde iyi tanınması açısından bu tür çalışmalara ihtiyaç olduğu kesindir. Objektif ve eleştirel bir bakışla incelenecek Meşrutiyet dönemi İran Edebiyatı, ülkemizi de yakından ilgilendiren pek çok olayın daha iyi anlaşılması ve aydınlatılması bakımından önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Kaynakça

- Acudani, Maşallah, *Ya Merg Ya Teceddüd, Defteri der Ş'er ü Edeb-e Meşrute*, Neşr-e Ehteran, 1382, Tahran,
- Aryenpür, Yahyâ, *Ez Sabâ tâ Nimâ, Târih-i 150 Sâl-i Edeb-i Fârsî*, c. II. İntişarat-e Zovvar, 1372, Tahran
- Akılı, Dr. Bakır, *Şerh-i Hal Rical Siyasi ve Nizami-î Muâsır-e İran* Neşr-e Goftar-Neşr İlm, c.III 1380, Tahran
- Atabeki, Toreç, *İran ve Ceng-i Cihani Evvel*, Neşr-e Mahi, 1389, Tahran
- Atabeki, Toreç, *Teceddüd-î Amirane*, İntişarat-e Koknus, 1385, Tahran.
- Başçı, Veysel, *Hajv ü Nazireguyihaye Siyasi-İctima-î Beyn-i İran ü Osmanî Der Dovreye Meşrute*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 2014, Tahran
- Beyat, Kave, *Panturkizm ve İran*, Perdis-e Daniş, Şirket-e Neşr ve Pejuhiş Şirazey-i Kitap, 1386, Tahran
- Cemalzade, Seyid Muhammet Ali, *Ferheng-î Lugat-e Âmiyane* İntişarate Suhen, 1382, Tahran.
- Dovletabadi, Yahya, *Hayat-e Yahya*, c.III İntişarat-e Attar, 1361, Tahran
- Efşar, İreç, *Mobarize ba Mohammed Ali Şah, Esnadi ez Faaliyetha-yi Azadikhahan –e İran der Ūrupa ve İstanbul*. Mecmu-e Ferheng-i İran Zemin, 1359, Tahran
- Haliki, M.Rıza Berziger, *Şah Nebat-ı Hafız*, İntişarat-e Zovvar 1382, Tahran
- Kaid, Muhammed, *Mirzâde Işki*, İntişarat-e Terh-e Nû, 1377, Tahran
- Sasani, Han Melik, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, çeviren; Hakkı Uygur, Klasik, İstanbul 2006,
- Muşîr Selîmî, Ali Ekber, *Kolliyat-e Mosavver Mirzâde Işki*, İntişarat-e Emir Kebir, Tahran, 1350.
- Turgut, Kadir, *Farsça Şiirlerde İstanbul ve Mirzâde Işki'nin İstanbul'u Anlatan Şiirleri*, İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası sayı XIX (2011-2) s.103-118
- Tarlan, Ali Nihad, *Çağdaş İran Şiiri*, CHP Yayını, Nadir Kitap, 1938.
- Uçman, Abdullah *Zerdüşt Münakaşası Üzerine*, Türk Dili Edebiyatı Dergisi, c. XXVIII, 1998 s. 511-530.